

Els països aplegats en l'Organització Internacional de la Francofonia han de ressituar-se en una etapa caracteritzada per la mala situació interna dels socis africans i per la pressió global de l'anglès en el món de les relacions econòmiques i culturals.

Com més s'afebleix la protecció que França dispensa als seus estats satèl·lit, més banderes hi ha en el mapa de la francofonia. Aquesta és la impressió que oferien els cartells de l'última cimera de països que comparteixen el francès, reunida a principi de setembre a Moncton (Nova Brunsvic, Canadà). Un total de cinquanta-dos estats, governs i províncies dels cinc continents s'estenien sobre el mapa-mundi per a honor i glòria de la desena llengua mundial. De presències sorprenents (Albània, Polònia i Macedònia, com a observadors) a absències significatives (Algèria i el Zaire, per exemple), els representants d'aquesta comunitat de 160 milions de persones van apostar per "combatre l'amenaça de la tendència a la uniformització" en un nou ordre mundial dominat per les potències anglo-saxones.

'Que sais-je?' La francofonia, terme encunyat pel geògraf i explorador Onésime Reclus el segle XIX, no va prendre forma fins els anys 60 amb la desfeta del mapa colonial. L'Organització Internacional de la Francofonia (OIF) no es cansa de repetir l'important paper desenvolupat per Léopold Sedar Senghor (Senegal), Habib Bourguiba (Tunísia) i Hamani Diori (Níger) en la creació d'una

L'atzucac de la francofonia

unió de francòfons "desitjosos de mantenir les relacions amb França basades en les afinitats culturals i lingüístiques". Però els textos oficials de París obliden que els protagonistes africans d'aquesta *commonwealth* francesa havien estat alligats en escoles i acadèmies militars de la metròpoli. L'establiment progressiu de lligams entre universitats, parlamentaris, periodistes i sectors professionals diversos va desembocar en l'embrió d'una primera xarxa d'invenió d'un destí comú, que es va concretar solemnement el 1986 a París amb la primera Cimera de la Francofonia. L'any següent, al Quebec es va establir el caràcter biennal de les reunions, en les quals s'han viscut des de condonacions del deute extern de trenta-cinc països africans a Dàkar (1989), a l'extensió fora d'Europa de les emissions de TV5, *La Cinquième*, acordada a París (1991). Les últimes reunions han evidenciat una preocupació creixent dels participants pel rol polític del conclave en un món cada vegada més interrelacionat, exemplificada en la creació d'una secretaria general a Hanoi (1997), ocupada per Butros Ghali, repescat just després de la seva sortida de primer mandatari de les Nacions Unides.

El redireccionament de la francofonia cap al terreny de la política internacional, més enllà de la tradicional promoció de *la langue* als cinc continents, ha fet augmentar considerablement el nombre d'adherits, entre els quals s'inclouen països de tradició francòfona fins ara desconeguda: Albània, Bulgària, Eslovènia, Guinea Equatorial, Lituània, Macedònia, Polònia i la República Txeca, per esmentar-ne només uns quants. No obstant això, el gruix de les cimera continua en mans de les delegacions de l'Àfrica oriental i central, de colonització francesa, la *belle* Quebec, la vella Indo-xina i els territoris d'ultramar a la Polinèsia i al Carib. Ras i curt, la pàtria originària dels francs, les regions conquerides en el moment de la for-

EFE

Les últimes reunions han evidenciat una preocupació creixent dels participants pel rol polític del conclave.

mació de l'estat francès i les antigues colònies avui independents o absorbides en la difusa sigla DOM-TOM (Départements-Territoires d'Outremer, dependents de París).

En condicions diverses, que van de l'oficialitat al reconeixement mínim, el francès és parlat actualment fora de l'Hexàgon a la Valònia belga, a la Suïssa romananda i a la Vall d'Aosta, i també al Luxemburg i a Mònaco, a les illes de Jersey i Guernesey de la Mànega. A l'altra banda de l'Atlàntic, el Quebec és la punta de llança francòfona contra la pressió angoixant de l'anglès. Una pressió que els *cajuns* de Louisiana, deportats fa tres segles de l'Arcàdia canadense a aquestes terres del sud dels Estats Units, no

han pogut suportar. A les Antilles (Haití, Guadelupe i Martinica), el francès hi conviu amb el crioll. La Guaiana, base d'operacions de l'agència aeroespacial europea, és l'únic enclavament francòfon de l'Amèrica del Sud. A l'oceà Pacífic, els territoris de Nova Caledònia i Polinèsia acullen la llengua de Molière juntament amb una trentena llarga de parles locals. Però la realitat mostra que la carta de França en defensa de la seva llengua continua jugant-se, sobretot, en els trenta milions de parlants amb què compta al continent africà.

A la plana esquerra el president francès, Jacques Chirac, en la darrera reunió de l'Organització Internacional de la Francofonia (OIF). En aquesta plana una vista de Montreal, capital del Quebec, un dels principals impulsors de l'OIF.

El puntal de l'estratègia. El pes territorial i demogràfic de l'Àfrica, clau en l'extensió dels ideals republicans, ha arribat a encunyar un terme, *Françàfrica*, dins el qual s'apleguen una vintena llarga de països en una àrea de cooperació social i cultural, però també econòmica i militar, tutelada per París des dels primers processos descolonitzadors. Ara, darrere la definició abstracta del concepte s'amaguen tres grans agents del sistema neocolonial dissenyat per la mà dreta del president Charles de Gaulle, Jacques Foccart, a partir dels anys 60: el govern de París, el règim africà i, *last but not least*, les companyies multinacionals de la metròpoli. Són reveladores les paraules de

Jacques Foccart, "monsieur Afrique", fou el dissenyador de la política neocolonial de Charles de Gaulle, als anys 60. Aquest sistema es basava en tres punts: el govern de París, el règim africà, i les multinacionals de la metròpoli.

François-Xavier Verschave en el seu llibre *La Françafrique*, adreçades a l'empresa petrolera insígnia de l'estat francès: "Elf ha estat concebuda com un servei secret modern de vocació econòmico-política... L'origen de tot el que passa als estats productors de petroli s'ha de cercar a Elf". En el cas dels països sense importants reserves naturals, el sistema de Foccart es pot reduir als dos primers agents i a un esquema de relacions basat en l'oferta d'ajut públic per al desenvolupament que, en més d'un cas documentat, ha servit per omplir les butxaques dels governants (Mobutu al Zaire, Houphouët a la Costa d'Ivori, Eyadema a Togo). El manteniment de la influència de l'Hexàgon al continent africà gràcies als "amics de França" s'ha traduït en quaranta anys d'intervencions directes de l'estat francès en una dotzena de països membres de la francofonia, lluny del solemne propòsit de l'OIF, segons el qual l'associació "observarà la més estricta neutralitat en les qüestions de política interior" dels associats. El ventall intervencionista ha tingut tota mena de protagonistes, des de les forces desplegades sobre el terreny (englobades en el acord d'Assistència Militar Tècnica entre París i més de vint ex-colònies) fins als paracaigudistes de la Legió, passant pels serveis secrets –i mercenaris– amb el polèmic septuagenari Bob Denard de màxim exponent. En els casos menys reeixits, França no ha dubtat mai a oferir una residència sota el sol de la Costa d'Atzur als dictadors enderrocats o en el crepuscle del seu mandat (Bokassa, Mobutu...).

Del Zaire a Nigèria. Els últims dies de "Monsieur Afrique" Foccart, enterrat ara fa dos anys, van coincidir amb un dels episodis més sagnants de l'Àfrica contemporània. El conflicte dels Grans Llacs i la caiguda del Zaire van fer palesa la decadència del seu sistema, com sigui que per primera vegada es va demostrar la feblesa de París a l'hora d'aten-

França no ha dubtat mai a oferir una residència sota el sol de la Costa d'Atzur als dictadors enderrocats.

dre els crims de socors d'un dels seus protegits. La imatge de les tropes franceses evacuant europeus amb Laurent Kabila a les portes de Kigali va ser un senyal clar per als socis africans de la manca de capacitat de maniobra de França al cor de Françafrica. En aquest context, a més a més, no hi han faltat anàlisis lingüístico-culturals per explicar els genocidis a la regió: la repressió dels hutus francòfons contra els tutsis anglòfons de Rwanda, la rebel·lió de Kabila, amb el suport de la Uganda anglòfona, contra el règim de Mobutu a l'ex-Congo belga.

La inesperada mesura adoptada el 1996 per la veïna Nigèria del dictador Sani Abacha d'imposar-hi el francès com a llengua oficial va representar un baló d'oxigen per a Chirac i el seu gabinet. Amb aquest decret, el govern mi-

litar esquivava les pressions nord-americanes i angleses en favor dels drets humans i França es podia rescabalar de la pèrdua del Zaire (el segon país en termes demogràfics de la francofonia) amb els 115 milions de ciutadans del gegant nigerià. L'agraïment oficial va concretar-se aquell mateix any amb un seient reservat i tots els honors per a Abacha a la cimera franco-africana de Burkina, enmig de les protestes per la pena de mort dictada contra el Nobel de literatura Ken Saro-Wiwa. La impossibilitat d'aplicar l'ensenyament obligatori del francès al país, la desaparició física d'Abacha el 1998 i l'alternança consegüent en el poder van tornar les coses al seu lloc i van aturar les aproximacions forçades a París.

Ara, la pèrdua de tota influència al Zaire i el somni evanescent de Nigèria no són pas les úniques garrotades que ha rebut la francofonia aquesta darrera dècada. El progressiu procés d'integració europea seguit per França ha portat a abandonar dues de les promeses fundacionals de l'associació, que tenien a veure especialment amb els membres del continent africà: la lliure circulació de ciutadans i l'establiment d'una moneda comuna, el franc CFA. La signatura per París dels acords de Schengen sobre la impermeabilització de les fronteres, d'una banda, i la desaparició del franc francès el 2001, dissolt com la resta de monedes de la UEM en l'euro, d'altra, han esborrat del mapa aquests dos pilars de la solidaritat francòfona. Les restriccions imposades a les persones d'origen africà per entrar a la metròpoli han desembocat, en alguns casos, en conflictes diplomàtics, com el del Senegal, que ha establert el visat obligatori per als ciutadans francesos. Respecte al futur del CFA, poc se sap encara què passarà amb l'entrada en vigor de la moneda única europea, tret que pugui ser assumida pels quinze estats africans que encara són membres de la zona del franc. Països com ara Gàmbia i Mauritània, senyant-se amb salut, han fet un pas endavant i han

UNA INFLUÈNCIA ALS CINC CONTINENTS

creat, no fa gaire, monedes nacionals pròpies per sortir de la incertesa.

Alhora, la incipient globalització de l'economia, i la convergència consegüent de grans multinacionals en projectes comuns per situar-se en el mercat únic internacional, deixen les velles potències colonials europees sense les empreses capdavanteres, que en els processos de fusió recents perden ràpidament els lligams sentimentals i patriòtics —metròpoli i ex-colònies— en benefici d'una revalorització basada actualment en la borsa i en el mercat global. No cal dir que la petrolera francesa per excel·lència Elf, després dels acords a què ha arribat amb la nord-americana TotalFina, ha deixat de ser un dels bastions més fermes amb què comptava París per mantenir la seva hegemonia a mig Àfrica.

Amb una Françafrança en hores baixes, s'imposa des de fa un cert temps a l'Elisi un canvi de tendència. Ho abonen les constants proclames de Jacques Chirac en defensa d'un "món multipolar" en resposta a l'acaparadora hegemonia nord-americana dintre el nou ordre mundial. Només aquest últim mes, n'hi ha hagut dues mostres: l'encaixada de mans entusiasta de Chirac i el mandatari xinès Jiang Zemin contra el model únic, i la posició bel·ligerant mostrada per França durant la cimera de l'Organització Mundial del Comerç de Seattle en relació amb l'anomenada qüestió de "l'excepció cultural". Conceptes com ara "dret de la diferència", "defensa de la diversitat" i "respecte de la sobirania nacional" han passat a formar part del nou vocabulari del president francès. Un repertori

que a l'Hexàgon, curiosament, era reservat fins fa ben poc a les "perifèries" lingüístiques i culturals, les mateixes que continuen rebent el menyspreu més absolut de l'Elisi cada vegada que es planteja la qüestió de reconèixer-los els drets mínims de la supervivència. Sembla com si, enterrada la bipolarització del planeta amb la desaparició del bloc soviètic, l'orgull ferit d'una part de la intel·lectualitat francesa i del seu president per la pèrdua de pes internacional els hagi empès a autoerigir-se en els principals guardians de les especificitats estatals contra l'amenaça uniformista. I la refundació de la francofonia sobre aquestes noves bases podria ser-ne l'instrument.

**Albert Balanzà
Martí Crespo**